

**DE MYTHE
VAN ATLANTIS**

DE MYTHE VAN ATLANTIS

BORGERHOFF
& LAMBERIGTS

Klaas Vansteenhuyse

INHOUD

De Duivelszee	7
Wat is het toch met Atlantis?	13
Plato en zijn stad	27
Een duik in de tekst	36
Waar ligt Atlantis?	44
Egypte en Atlantis	52
Diffusionisme	58
Waar zoeken we nog?	66
Een verborgen locatie	76
Wanneer?	80
Materiële resten van Atlantis	89
Dichter bij huis?	106
Atlantis na Plato	114
Atlantis vóór Plato	115
Plato heropgevist	118
More en Bacon	122
Sciencefiction	126
Misbruik van Atlantis	128
De theosofie	132
Atlantis en het nazisme	137
Atlantis vandaag	142
Water naar de zee dragen	152
Referenties	157

DE DUIVELSZEE

In de keuken van mijn oma stond een tiental strips op een plank. Die strips waren, naast de dagelijkse krant en het blad van de Boerinnenbond, de enige vaste lectuur in het huis. Een logeeravond begon steevast met het herlezen van elk van die strips. Mijn favoriet in het rijtje was het album *De Duivelszee* (1979) van de Rode Ridder. Deze onverschrokken Vlaamse middeleeuwse ridder komt in dit avontuur in een kustgebied terecht dat geteisterd wordt door een duivels monster uit de zee. Zoals zo vaak in de wereld van de Rode Ridder roept een plaatselijke schone zijn hulp in. Hij ontdekt samen met haar dat de dreiging van een onderzeeër komt, die bestuurd wordt door afstammelingen van de verwoeste Atlantische beschaving. Een onderzeeër die dieseldampen uitspuugt onder water, en dat in de Vlaamse middeleeuwen, zo vlak bij huis! Mijn fascinatie voor Atlantis was geboren.

Atlantis. Iedereen stelt er zich wel iets bij voor. Het woord is synoniem geworden voor een intrigerende beschaving uit het verleden, waarvan velen over de hele wereld hopen dat ze nog steeds bestaat. De Griekse filosoof Plato is de oudste bron van dit verhaal, en dankzij zijn enorme autoriteit in heel wat domeinen zoals filosofie, psychologie, recht en politiek, verleent men misschien ook buitensporig veel aandacht aan Atlantis. Plato werkt als een vergrootglas voor een mogelijk onbenullig verhaal.

Hij vertelt in twee van zijn kleinere werken, getiteld *Timaios* en *Critias* over een wonderlijke wereld die hij

‘het eiland Atlantis’ noemt. Volgens zijn verhaal zou meer dan 9000 jaar voor de Griekse klassieke oudheid begon een oorlog zijn uitgebroken tussen Atlantis en zijn geboortestad Athene. Beide gebieden waren op dat moment cultureel, economisch en militair sterk ontwikkeld. Plato beschrijft in zijn verhaal uitgebreid de beide locaties. Beide gebieden waren gezegend met grondstoffen, uitstekende landbouwgronden en een perfecte ligging. In Athene en de hoofdstad van Atlantis stonden de mooiste en meest ingenieuze gebouwen. Ergens in de loop van hun tweestrijd vernietigde een natuurramp het land Atlantis, waardoor het onder water zank. Athene had iets meer geluk, maar verdween toch millennia in de vergetelheid, totdat het in de klassieke oudheid opnieuw een belangrijke stad werd.

Dit verhaal heeft velen in de westerse wereld sinds de late middeleeuwen opnieuw gefascineerd. Vaak omdat het als een parabel wordt gezien voor hoe een ideale samenleving er kan uitzien, soms als waarschuwing voor hoe ogenschijnlijke perfecte samenlevingen plots kunnen verdwijnen, maar minstens zo vaak omdat het verhaal als een startpunt wordt bekeken voor fantastische onderzoeken naar opmerkelijke en verdwenen culturen.

Dit boekje bekijkt het verhaal over Atlantis vanuit verschillende hoeken. We gaan uit van de stelling dat Plato geen historisch correct werk over een eiland Atlantis wilde schrijven, maar dat hij een parabel gebruikte voor een andere, eigenlijke, boodschap. Heel wat auteurs die het verhaal in de laatste tweehonderd jaar hebben

hernomen zijn echter vaak vanuit een ander insteek vertrokken. Zij zijn ervan overtuigd dat Atlantis wel degelijk ooit in een of andere vorm heeft bestaan, en dat Plato en zijn medeburgers daar weet van hadden. Deze auteurs zoeken dat verdwenen Atlantis vaak op de meest bizarre plaatsen en vooral met wetenschappelijk te beperkte argumenten. Heel wat van die auteurs gaan zelfs veel verder dan de beschrijving van Plato. Ze voegen extra elementen toe aan het verhaal. Zo zien deze eigenzinnige onderzoekers in Atlantis bewijs voor een oude en verdwenen technisch gevorderde beschaving die vandaag op geheimzinnige, maar wel sterk bepalende, manier nog steeds in onze samenleving aanwezig is. Ze dragen hiervoor bewijs aan dat tot nu toe de wetenschappelijke toets nog niet heeft doorstaan. Erger zelfs, Plato zelf hint op geen enkele manier naar die technologische elementen in zijn verhaal. Keer op keer wordt het verhaal volgens de geijkte wetenschappelijke redenering weerlegd, en toch blijven deze onderzoekers van Atlantis hun verhalen de wereld insturen.

Problematischer misschien is dat het verhaal over Atlantis en het incorrect omspringen met wetenschappelijk materiaal vandaag symbool komt te staan voor een verminderd publiek geloof in de wetenschap. Voor deze pseudowetenschappers, want zo mogen we de meeste onderzoekers van Atlantis omschrijven, is het Atlantisverhaal symbool voor de bijna sektarische geslotenheid van de klassieke wetenschappelijke wereld. Die geslotenheid, zo menen deze onderzoekers van Atlantis, zorgt ervoor dat de klassieke wetenschappers of elite

simpelweg onder elkaar afspraken maken om bepaalde kennis niet te delen met de hele wereld. Om geheime genootschappen te vormen. Om het buikgevoel van de massa te negeren. Dat clubje klassieke academici hebben zichzelf, zo stellen de critici, het recht toebedeeld om te beslissen over waarheid en verzinsels.

Het Atlantisverhaal is hiervan, volgens diezelfde critici, het beste voorbeeld. Sommige zaken mogen gewoonweg niet boven water komen en, nog steeds volgens de critici, is er net wel bijzonder veel bewijs voor beschikbaar. Denken we maar aan de fascinatie voor de fictie die onder meer Dan Brown schreef. Alles uit die boeken ademt een sfeer van 'zou het niet kunnen dat'. Of misschien zijn de klassieke wetenschappers te vastgeroest in hun bestaande denkwijze om de genialiteit van een auteur over Atlantis niet te erkennen, zo stellen deze alternatieve onderzoekers verder.

En als die cover-up over Atlantis een feit is, zo menen de critici van de wetenschap nog, hoe kunnen we dan in hemelsnaam diezelfde academische klik vertrouwen wanneer het over andere stellingen of resultaten gaat? Denk aan klimaatverandering, of aan energieproblematieken, of migratie, of vaccinatie, of effectief onderwijs. Hebben die wetenschappers überhaupt nog wel enig gezag wanneer ze met resultaten over God weet wat naar buiten komen? Is het niet aan het publiek of de massa om te beslissen wat ze als waar of onwaar zullen beschouwen? Die stelling is de essentie geworden van de zogenaamde *post-truth* samenleving waarin we in

de westerse wereld in veel gevallen zijn beland. Vanuit dat perspectief komt Atlantis symbool te staan voor de fragmentatie van de wetenschappelijke kennis en waarheid in onze vroeg 21ste-eeuwse samenleving. Wie heeft vandaag het eigenaarschap over feiten? En hoe bepalen we samen wat feit en fictie is?

We gaan in dit boekje na hoe het zover kon komen dat deze vraag voorligt, waarom de argumenten van de vinders van Atlantis geen steek houden, en wat we misschien wél van Plato mogen meenemen uit het Atlantisverhaal.

WAT IS HET TOCH MET ATLANTIS?

We steken straks onze handen in de modder die zich rond het mythische Atlantis heeft verzameld, op zoek naar resten van het eiland. Voor we dat doen en het mogelijke bewijsmateriaal voor Atlantis kunnen evalueren, moeten we het eerst over een aantal begrippen hebben die in het onderzoek naar het verloren eiland vaak opduiken, zoals archeologie en pseudowetenschap.

Het verhaal van Atlantis heeft een grote impact gehad op onze moderne samenleving. Misschien meer impact dan de andere ideeën en werken van Plato samen. Dat is opmerkelijk, want het Atlantisverhaal vormt slechts een beperkte passage in het werk van de Griekse filosoof. Het gebruik van Atlantis past nochtans perfect in zijn brede filosofische aanpak en literair werk. Hij hoefde niet te verklaren of het nu wel of niet over een waargebeurd verhaal ging omdat zijn lezer die vraag nooit de kern van het betoog vond. Plato schreef niet als historicus maar als filosoof, en hij maakte dus gebruik van beeldspraak.

Toch is er enorm veel energie besteed aan de zoektocht naar een andere referentie naar Atlantis buiten het verhaal van Plato om. Een tweede, externe, onafhankelijke bron, zou overtuigend bewijs kunnen vormen voor het bestaan van dit Atlantis. Tenminste, als die bron voldoet aan de kenmerken die wetenschappelijk historisch onderzoek vooropstelt. Die bronnen zijn er vandaag simpelweg niet. Anders was dit boekje niet nodig geweest. Atlantologen, zo zullen we de zoekers naar het verdwenen Atlantis noemen, blijven echter op zoek naar die tweede bron. Hiervoor doen ze een overmatig beroep op

de archeologie. Op die manier staat archeologie centraal in het hele Atlantisonderzoek.

Archeologie is als menswetenschap al wel vaker vatbaarder gebleken voor buitenissige claims over de menselijke geschiedenis. Hoe komt dat?

Archeologie is de wetenschap van de materiële resten van de mens. Archeologen onderzoeken dus geen dinosaurussen omdat dino's en mensen nooit samengeleefd hebben. Dinosaurussen worden onderzocht door paleontologen. Archeologen onderzoeken ook nooit geschreven bronnen. Hiervoor doen ze een beroep op geschiedkundigen die zich in verschillende periodes specialiseren. Archeologen bestuderen wel alle andere voorwerpen die een mens ooit in handen heeft gehad. Dat gaat van asresten in de eerste menselijke haarden, over gigantische constructies zoals de Chinese Muur, tot de resten van opwarmmaaltijden op moderne vuilnisbelten.

Archeologie begint haar studie met het vinden van die voorwerpen. Daarvoor gaat ze vaak opgraven. Archeologie is in haar kern een ambacht, want het opgraven is in wezen een techniek die iedereen vrij gemakkelijk onder de knie kan krijgen. Het fysiek opgraven van artefacten vind je in geen andere wetenschap terug en geeft archeologie een uniek kantje. Verder leunt archeologie op methodes en inzichten van onder meer geschiedenis, geologie, sociale wetenschappen, informatica, enzovoort. Dat alles maakt archeologie bijzonder toegankelijk en tegelijk ook kwetsbaar. Net omdat het qua basistechniek

gemakkelijk toegankelijk is, kan zowat iedereen zich archeoloog noemen.

De theorie die schuilgaat achter het werk van een archeoloog is in de kern evenzeer vrij simpel te vatten. Archeologie heeft namelijk drie basiswetten waaraan al haar vondsten voldoen. De eerste wet is die van de stratigrafie. Die stelt dat hoe dieper iets zich in de bodem bevindt, hoe ouder het in principe is. Op eenzelfde opgraving zullen resten van de *homo neanderthalensis* zich per definitie dieper in de grond bevinden dan de overblijfselen van een Romeins badhuis.

De tweede wet stelt dat een vondst die te mooi is om waar te zijn, dat meestal ook is. Dat betekent dat de eerste vondst voorzichtig benaderd moet worden, totdat er een tweede identiek of sterk gelijkend voorwerp is gevonden. Bij een unieke vondst is het risico op vervalsing groot. We weten namelijk dat een voorwerp dat in het verleden als uniek werd geconcipieerd, daarna altijd het slachtoffer werd van namaak of kopieergedrag. Het mag daarom als bijna onwaarschijnlijk beschouwd worden dat er ooit slechts één exemplaar van iets verscheen. Er is bijvoorbeeld maar één dodenmasker van farao Toetanchamon, maar er zijn verschillende andere grafcontexten gevonden in het faraonische Egypte met gelijkaardige maskers. Het masker van Toetanchamon heeft dan ook een eigen individualiteit, maar het past in een goed gedocumenteerde evolutie.

Een moeilijker geval is de zogenaamde schijf van Phaistos. Dit is een kleien schijf die werd gevonden in het minoïsch paleis van Phaistos op Kreta. De datering van het kleinoord is onduidelijk, en situeert zich momenteel ergens in het tweede millennium v.Chr. Op de schijf staan 241 tekens die wellicht met een stempel zijn aangebracht. Ze staan in een spiraal. Er is nergens op Kreta een gelijkaardig object gevonden. Het is een uniek voorwerp. Daarom is er nog steeds een debat of dit een authentiek minoïsch voorwerp is, dan wel een vervalsing die in 1908 werd gemaakt en zagezegd werd opgegraven.

De derde wet wordt onder archeologen als iets ludieks beschouwd. De wet stelt namelijk dat elk voorwerp waarvan de betekenis archeologen ontsnapt, voorlopig als 'ritueel' wordt geduid. Er is vaak veel wat de archeologen niet duidelijk is. Net daarom volgt er na een opgraving nog zoveel onderzoek. Intussen moeten archeologen regelmatig het antwoord schuldig blijven wanneer iemand vraagt waartoe een bepaald voorwerp diende. 'Misschien iets ritueels,' is dan al eens het antwoord, omdat we ons niet tevreden lijken te stellen met een banaal gebruik. Deze wetmatigheid is echter problematisch omdat sommige culturen op die manier voor buitenstaanders voor het grootste deel uit rituelen lijken te bestaan. Er zijn nu eenmaal veel voorwerpen waarvan we de precieze betekenis nog niet achterhaald hebben. Deze wetmatigheid draagt dan ook bij aan de idee dat heel wat oude culturen mysterieus van natuur zijn, en al zeker die van Atlantis.

In de studie van Atlantis komen deze drie wetten telkens terug naar voren. De eerste wet wordt, soms ongewild, gebruikt door atlantologen om een grotere ouderdom te geven aan een vondst naarmate die zich dieper onder water bevindt, hoewel deze wet niet geldt voor water maar gebaseerd is op aarde en het principe van sedimentatie. De tweede wet wordt het meest overtreden in de studies van Atlantis. Opvallend veel studies baseren zich op een unieke vondst en bouwen daarop erg complexe verhalen, als waren het omgekeerde piramides of een voorbeeld van een piramidespel die beide gevaarlijk balanceren op één enkel punt. Zonder de unieke vondst stuikt de opgebouwde redenering helemaal in elkaar. Zoals we net aanhaalden, moet een unieke vondst erg voorzichtig behandeld worden en is het meestal wachten op een gelijkaardige vondst voordat een theorie kan opgebouwd worden.

De derde wet, ten slotte, is ooit al gekscherend opge maakt door veldarcheologen, maar blijkt verbazend vaak te worden toegepast. Het ontbreken van een sluitende wetenschappelijke verklaring omdat er bijvoorbeeld nog gegevens verwerkt moeten worden, geeft vaak onderzoekers van Atlantis vrije baan om rituele betekenissen in hun vondsten te zien of om in het algemeen twijfel te zaaien over de capaciteiten die moderne archeologie heeft, of liever: niet heeft, om op alle vragen een antwoord te bieden.

Het hertalen van het verhaal van Atlantis door meer recente schrijvers en onderzoekers gaat vele kanten uit.

Sommigen willen zo dicht mogelijk bij de originele gegevens blijven die Plato meegaf, terwijl anderen ingenieuze mentale constructies opzetten om de vele ontbrekende feiten toch te kunnen invullen. Atlantologen geloven in de historiciteit van het verhaal. Vaak is er heel wat bochtenwerk nodig om dit verhaal uit de klassieke oudheid te laten passen in hun beoogde eindpunt. Verderop in dit boek geven we een aantal voorbeelden van dat bochtenwerk, zoals bij de zoektocht naar de precieze locatie van Atlantis. Na zovele decennia waarin enorme hoeveelheden boeken zijn gedrukt, is die locatie over zowat de hele wereld verzeild geraakt.

Het gevoerde onderzoek maakt vaak al snel enkele wetenschappelijke uitglidders. Meestal omdat er gezondigd wordt tegen de wetten van de archeologie. Niet getreurd echter, de zoektocht naar een verloren wereld levert in het beste geval leuke plaatjes op, een entertainend tv-programma of een meeslepend boek. Niemand raakt gewond. Maar atlantologie is jammer genoeg niet altijd zo onschuldig geweest. Zo versterkten de eerste atlantologen op het einde van de 19de eeuw een sterk koloniaal beeld van de wereld, en op hun manier hielpen ze dat ook verder verspreiden. Deze koloniale redeneringen blijven in hedendaagse werken nog steeds terugkomen. Voor het nazisme was het Atlantisverhaal zelfs een van de pijlers waarop zijn fantasie over het Arische ras was gebaseerd. Die rassenideeën leidden, zoals bekend, tot gigantische uitwassen. Dergelijke fantasmen steunen op een negeren van objectief wetenschappelijk bewijs. Vandaag is atlantologie een onderdeel van een vocaal

steeds sterkere groep die zich op veel vlakken afkeert van wetenschap.

Atlantologie werd sinds het einde van de 19de eeuw een heuse pseudowetenschap. Die bezigheid kenmerkt zich door een hoog gehalte van mysterie en geheimen, waarbij vaak enkel de auteur van het boek dat je leest helemaal goed op de hoogte is van alle feiten. De lezer krijgt voor een beperkte som bij aankoop van het boek bovendien ook toegang tot enkele van die antwoorden, terwijl de auteur er net alles aan doet om vanzelfsprekendheden te verpakken als onthullende ontdekkingen. De slechtste atlantoloog zou straks namelijk diegene zijn die het hele mysterie zomaar opheft. Dan verdwijnt immers net het belangrijkste kenmerk van dit literair genre, en is er bovendien sprake van broodroof voor al die andere auteurs of aspirant-wetenschappers.

Een dubieuze houding tegenover de wetenschap is een ander centraal kenmerk van de atlantologie. De kernboodschap van atlantologen is dat een zogenaamde echte wetenschapper er net telkens alles aan zal doen om Atlantis terug te brengen tot misschien niet meer dan een fabel of een metafoor binnen het uitgebreide oeuvre van Plato. Een klassiek gevormde wetenschapper, zo stellen atlantologen, wil namelijk zo graag deel blijven uitmaken van het establishment, dat zij of hij niet anders kan dan de consensus binnen die ogenschijnlijk elitaire groep te onderschrijven. De klassieke wetenschapper moet daarbij afstand doen van het bestaan van Atlantis, en doet daarmee bijna een eed gestand om de geheimen rond Atlantis

niet te verspreiden, zo suggereren de atlantologen. Daarmee gaat de wetenschapper zowaar dan ook in tegen de wil van het volk, dat niets minder dan de waarheid wil kennen en wie diezelfde kennis nu onthouden wordt. In het beste geval worden klassieke wetenschappers als dom aanzien, en legt men het verzwijgen van de waarheid over Atlantis in handen van een geheim genootschap dat er al eeuwenlang in slaagt om wel invloed te hebben op de wereldgeschiedenis, maar toch onzichtbaar te blijven.

Een atlantoloog zal dus de klassieke wetenschap afzweren, maar verwacht van de lezer wel dat zijn autoriteit op het vlak van Atlantis zonder kritische blik wordt gevolgd. Je wisselt dus de ene autoriteit in voor de andere. Het lijkt bovendien een voetnoot, maar zowat alle atlantologen zijn witte oudere mannen.

Het meest kenmerkende van atlantologie is dat ze gebruikmaakt van anekdotisch bewijs. Dat betekent dat ze over weinig bewijsmateriaal beschikt dat daarnaast, in andere contexten of in een controleerbare wetenschappelijke setting, niet teruggevonden wordt. Het gaat vaak over een of twee verschijnselen of voorwerpen die dan erg diep worden uitgespit. Eventuele observaties kunnen moeilijk door externen herhaald worden, waardoor je nog meer afhankelijk bent van de atlantoloog zelf. Dat alles staat haaks op hoe de wetenschap normaal tot bijkomende kennis komt. Dan moeten er minstens meerdere observaties of experimenten worden gedaan vooraleer men tot een samenhangende en aanvaardbare theorie kan komen.

Het is niet evident om precies te bepalen wat de kenmerken van pseudowetenschap zijn (Hansson 2021). Een welomschreven lijstje zou namelijk betekenen dat ook wetenschap perfect te omschrijven valt. En net dat blijkt evenmin eenvoudig te zijn. Er is natuurlijk de klassieke falsificatietheorie van Popper, die stelt dat een enkele afwijkende observatie de theorie onderuit kan halen. Of de idee van Lakatos, die meent dat een wetenschappelijke theorie elke theorie kan zijn die een ontdekking voorspelt die later door observaties ook aangetoond wordt. Toch is de wetenschappelijke wereld het erover eens welke vormen allemaal in het lijstje van pseudowetenschappen thuishoren. Over de opsomming zal iedereen het eens zijn, maar niet noodzakelijk over de scherpe definitie ervan. Het Atlantisonderzoek of het onderzoek naar spoken staan duidelijk wel in die lijst.

Pseudowetenschappers houden tegelijk een zeker *sérieux* aan. Hun onderzoek is geen ‘bullshit’ zoals de filosoof Harry G. Frankfurt dat in een beroemd essay poneerde. Mensen die ‘bullshit’ verkopen zijn niet noodzakelijk mensen die willen liegen, maar ze hebben vooral lak aan de waarheid wanneer het niet in hun kraam past. Meer zelfs, ze geloven niet dat er een waarheid bestaat. Voor een pseudowetenschapper is er wel degelijk een waarheid, al is het dan wel die van hem en niet noodzakelijk een algemeen aanvaarde waarheid.

De idee dat er zoiets bestaat als een samenzwering onder wetenschappers, dan wel onder geheime genootschappen, komt erg vaak naar voren in het Atlantisonderzoek.

Het is niet correct en vooral erg schadelijk voor het vertrouwen in een samenleving en in wetenschap. Vanuit rationeel standpunt is zo’n stelling niet hard te maken. Hoe kan zoiets belangrijks verschillende millennia bewaard en geheim blijven? Onze wereld is namelijk bijzonder menselijk ingericht. Mensen zijn gericht op interactie en de nood eraan bestaat al sinds mensenheugenis, ook al is hij zichtbaar versneld sinds de opkomst van de sociale media.

Binnen de eigenheden van menselijke interactie is het bovendien bijzonder moeilijk om geheimen of informatie te delen in een beperkte kring zonder dat deze verder verspreid raken. De wijze waarop dit delen gebeurt, is nu zelfs wiskundig in kaart gebracht. Een onderzoek naar verschillende populaire complottheorieën, zoals de maanlanding of de moord op JFK, bracht de onmogelijkheid in kaart dat hier honderden of duizenden mensen van op de hoogte zouden zijn. Wie een geheim minstens een eeuw lang wil kunnen bewaren, zorgt er maar beter voor dat dit aan niet meer dan 125 personen bekend raakt tijdens diezelfde eeuw (Grimes 2016). Dat is een ongelooflijk lange periode waarin een bijzonder beperkt aantal mensen de informatie te zien of te horen mogen krijgen. Als we dat dan zouden uitzetten over millennia, dan kan diezelfde informatie zelfs amper gedeeld worden.

Atlantologen zullen die wiskundige berekeningen wellicht afdoen als een instrument van de klassieke wetenschappers. Natuurlijk willen die laatsten aantonen dat er geen

samenzweringen bestaan. Maar diezelfde wiskunde die aantoont dat een samenzwering op zo'n complex niveau onmogelijk vol te houden valt, wordt tegelijk wel gebruikt door atlantologen om bijvoorbeeld de exacte locatie te bepalen van Atlantis of de ouderdom ervan. Het is een selectief gebruik van wetenschappelijke instrumenten. Waarom aanvaardt men dan ook niet het wiskundige feit dat dergelijke samenzweringen simpelweg niet kunnen bestaan?

De hoofdonderzoeker van dit wiskundig verhaal geeft aan dat het geloof in een samenzwering vooral een kwestie is van ideologie en niet van ratio. In bepaalde echokamers van onze samenleving staan vandaag bijna alle beslissingen van de zogenaamde elite ter discussie. Atlantis zelf komt in die echokamers misschien minder ter sprake, maar het verhaal ligt mogelijk wel aan de grondslag van dit wantrouwen in wetenschappelijke informatie, zoals we verder in dit boek nog zullen zien.

Naast het wantrouwen van zogenoemde elitaire kennis, kan je Atlantis ook zien als een voorbeeld van hoe een *deus ex machina* onze wereld zal redden. Die wereld is in toenemende mate complex en moeilijk te begrijpen. Volgens sommigen speelt die complexiteit in de kaart van een elite, geholpen door wetenschappers die op hun beurt de complexiteit in stand zouden houden. Wie begrijpt nog het probleem van de klimaatverandering, en laat staan de oplossingen die naar voren geschoven worden? Waarom gebruiken wetenschappers dure woorden zoals 'multifactoriële oorzaken' en 'genetwerkte

oplossingen'? Kan er niet gewoon een knop ingedrukt worden om het probleem op te lossen?

Er is een maatschappelijke hang naar eenvoudige en eenduidige oplossingen. Liefst waar we zelf niet te veel inspanning voor moeten leveren. Het is dan aanlokkelijk om voor de simpele oplossing te kiezen. Die oplossing is misschien wel te vinden in het gebruiken van de Atlantische kennis of in het feit dat een verborgen buitenaards wezen als een god neerdaalt en alle problemen met een vingerknip oplost. Het is voor een belangrijk deel van de bevolking bovendien zo dat net die vermaledijde wetenschappers zo een eenvoudige oplossing in de weg staan.

Het wantrouwen in klassieke wetenschap zou je nog enigszins kunnen bekijken als een oproep naar een positiever mensbeeld. Atlantologen vragen de lezer namelijk om zelf na te denken, om kritisch alle verkregen informatie te bekijken. Maar datzelfde positieve mensbeeld verdwijnt helemaal wanneer het gaat over de *deus ex machina* als vooruitgeschoven oplossing voor al onze problemen. Hierin wordt gewoonweg de creativiteit van de mensheid ontkend. De mens wordt herleid tot een wezen dat ondergaat en die een bewoner van Atlantis, een buitenaards wezen of een god nodig heeft om uit zijn problemen te ontsnappen.

Plato had zich ongetwijfeld in zijn warrige baard gekrabbeld bij het horen van de effecten van zijn verhaal. Hij had zich er wellicht over verbaasd hoe vreemd het is dat er zoveel energie gestopt wordt in het terugvinden van een illusoire hoogtechnologisch vergevorderde samenleving,

terwijl diezelfde energie zoveel beter aangewend kan worden om onze eigen toekomst vorm te geven en onze wereld te behoeden voor een catastrofale ramp, zoals deze die Atlantis mogelijk onderging.

Dit boek is verder geen nieuwe poging om een bijkomende verklaring voor Atlantis te bieden en evenmin om de beste bestaande kandidaat te kiezen uit alle opties. We kijken enkel met grote interesse, en soms verbazing, naar hoe het zover kon komen dat een oud-Grieks verhaal zoveel vorm geeft aan onze fantasie. We keren wel eerst terug naar de basiselementen over Atlantis, en maken een onderscheid tussen die basis en alle interpretaties die nadien ontstonden. Laat je tussendoor even onderdopen in de magische wereld van de atlantologie.

PLATO EN ZIJN STAD

Athene. Halfweg de maand Anthesterion in het jaar van de archont Lachis. Een koude kelderverdieping in het hart van de stad. Verschillende jonge mannen kijken beduusd, ontzet of met verdriet naar een oude man die een keramieken beker ledigt. De mannen zijn getuige van de executie van de filosoof Socrates door een gifdrank. Hoewel een jonge Plato niet aanwezig is, zal hij het gebeuren later wel aangrijpend beschrijven.

Onze tot nu toe enige onbetwiste bron over Atlantis is de Athener Plato. Plato wordt aangezien voor een van de drie belangrijkste filosofen uit de oudheid, naast Socrates, die zijn leermeester was, en Aristoteles, die zijn leerling was. Hij leefde vermoedelijk tussen 427 en 347 v.Chr. en werkte hoofdzakelijk in de stad Athene. Uit zijn eigen werk en andere bronnen kunnen we opmaken dat hij vooral erg onder de indruk was van de executie van Socrates in 399 v.Chr.

Socrates werd ter dood veroordeeld door de stad die hij liefhad. Die stad vond dat hij zijn liefde op een nogal irritante manier uitte. Socrates probeerde door het stellen van vragen tot de essentie te komen van wat een burger diende te zijn, of een goede burger, of een geschikt bestuur, enzovoort. Het was zijn overtuiging dat minstens diegenen in een machtspositie niet mochten ophouden met zichzelf vragen te stellen of in vraag gesteld te worden. Het is een insteek die bijna gegarandeerd op weerstand stuit, bij mensen in een zekere sociale of politieke functie. In de ogen van Plato, en andere leerlingen van Socrates, werd hij via een schijnproces ter dood veroordeeld. Dit gegeven toonde voor hen ook het failliet aan van het toenmalige politieke gestel in de stad

Athene. De zoektocht van Plato naar de ideale 'Staat' en bijbehorend bestuur werd door die ervaring alleen maar versterkt. Een belangrijk deel van zijn werk moet dus in dat licht gezien worden, ook die stukken waarin over Atlantis wordt verteld.

De meesten onder ons zijn vermoedelijk het meest vertrouwd met het werk van Plato via zijn zogenaamde 'allegorie van de grot'. Dat stukje van zijn werk *De Staat* vat niet alleen zijn kijk op de filosofie samen, maar is mogelijk de meestgebruikte filosofische tekst uit onze geschiedenis. In dit korte verhaal vertelt Plato hoe enkele gevangenen geketend zitten in een grot. Ze kunnen enkel de achterwand van die grot zien. Achter hen bevindt zich een vuur en nog verder de uitgang van de grot. Voor het vuur bewegen mensen verschillende voorwerpen heen en weer. Het vuur werpt een schaduw van de bewegende voorwerpen op de achterwand van de grot. De gevangenen zien die schaduwen en denken dat dit de realiteit is. In werkelijkheid zijn het dus slechts imperfecte afbeeldingen van iets anders. Kort samengevat staat dit verhaal symbool voor de idee van Plato dat er een verschil is tussen onze zintuiglijke menselijke wereld, en een volmaakte wereld waar de kern van alles in abstractie en perfectie bestaat.

Maar terug naar het Atlantisverhaal. Hoewel Plato ongetwijfeld zijn thuisstad niet als een perfecte samenleving zou omschrijven, wordt de stad Athene – boeiend genoeg – in het Atlantisverhaal wél behoorlijk opgehemeld. Wie het verhaal goed leest, merkt bovendien dat de hoofdrol

gespeeld wordt door Athene en niet door Atlantis. Plato wilde zijn Atheense lezer iets bijbrengen, en Atlantis werd er maar bij gesleurd omdat er nu eenmaal een antagonist nodig was. Athene zou volgens het verhaal een diepe geschiedenis gekend hebben, en het was bovendien de enige Griekse macht die in staat bleek om een vuist te maken tegen het machtige Atlantis. Ook dat element komt niet zomaar uit de lucht vallen.

Wanneer Plato aan zijn werken begint, heeft Athene net het hoogtepunt van zijn politieke invloed achter de rug. Die periode is begonnen met de Perzische oorlogen aan het begin van de 5de eeuw v.Chr. (Holland 2007). Op dat moment is het Perzische Rijk het grootste en meest invloedrijke rijk in Europa en westelijk Azië. Het omvat het gebied tussen Egypte en de bergketens van Afghanistan, en van de grenzen van de Arabische woestijn tot aan de huidige Turkse kusten. Op die laatste kusten lagen toen heel wat steden met een Grieks sprekende bevolking en cultuur, identiek aan de steden op het Griekse vasteland. Ze zijn generaties lang erg onafhankelijk geweest, maar moeten nu politiek en militair buigen voor het Perzisch gezag.

Deze steden komen in opstand in 499 v.Chr. en pas zes jaar later kan de Perzische macht hen terug onder het centraal gezag brengen. De stad Athene heeft in die hele periode de steden op de Turkse kusten gesteund. Dat is ook de Perzische koning niet ontgaan. Voor de vernedering die hij vele jaren in zijn eigen gebied heeft moeten ondergaan, en omdat hij toch van plan was om zijn rijk

blijvend uit te breiden, valt hij in 492 v.Chr. het huidige Griekenland binnen.

Het eerste gloriemoment van Athene komt er in 490 v.Chr., wanneer de Perzische troepen landen in het oosten van Attica, op zo'n 40 kilometer van de stad. Een groep infanteristen uit Athene, deels aangevuld met soldaten uit Plataea, maar zonder Spartanen, verslaat op de vlakte van Marathon het enorme en onoverwinnelijk geachte Perzische leger. De Perzische troepen vertrekken nadien inderdaad uit Griekenland en zullen pas tien jaar later een nieuwe poging wagen.

In 480 v.Chr. valt Xerxes op indrukwekkende wijze opnieuw het Griekse vasteland aan. Op zijn tocht naar het zuiden van Griekenland wordt hij drie dagen opgehouden in de Thermopylae door heldhaftige Spartanen en hun bondgenoten. Die zelfmoordmissie geeft Athene wel de kans om zich beter voor te bereiden op wat komen zal. De Perzische aanval op Athene is verwoestend. De volledige stad wordt platgebrand, en wie niet vlucht, wordt gedood of weggevoerd. De Atheners die zich hebben verschanst op het eiland Salamis zien enkele dagen later hoe hun vloot erin slaagt om de Perzische vloot te verslaan. Voor Xerxes het signaal om naar huis terug te keren en de verovering van Griekenland definitief te staken.

Athene zou aan deze militaire avonturen tegen de Perzen een groot prestige overhouden in de Griekse wereld. De stad kapitaliseert dit meteen door de stichting van de Attisch-Delische Zeebond in 479 v.Chr. In die Zeebond